

Кримське питання на сторінках журналу «Політика і час»

Протасова Ірина

Протасова Ірина. Кримське питання на сторінках журналу «Політика і час». Автор дослідження аналізує і оцінює статті на сторінках журналу «Політика і час», присвячених вивченню проблем Криму в пострадянський період, характеризує основні етапи і напрями вивчення проблеми, виявляє основні теоретичні концепти, які використовуються для прояснення кримської проблеми, характеризує процес вивчення вченими конкретних аспектів проблеми, зокрема, статусні, територіальні, національні, міжнародні, військово-політичні та оцінює прогнози і рекомендації з приводу можливих варіантів майбутнього розвитку кримської ситуації. *Ключові слова:* україно-російські стосунки, кримські татари, конфлікт, кримське питання, національні меншини.

Протасова Ірина. Крымский вопрос на страницах журнала «Політика і час». Автор исследования анализирует и оценивает статьи на страницах журнала «Политика и время», посвященных изучению проблем Крыма, в постсоветский период, характеризует основные этапы и направления изучения проблемы, обнаруживает основные теоретические концепты, которые используются для прояснения крымской проблемы, характеризует процесс изучения учеными конкретных аспектов проблемы, в частности, статусные, территориальные, национальные, международные, военно-политические и оценивает прогнозы и рекомендации по поводу возможных вариантов будущего развития крымской ситуации. *Ключевые слова:* украино-русские отношения, крымские татары, конфликт, крымский вопрос, национальные меньшинства.

Protasova Iren. Crimean question on the pages of magazine of «Policy and time». A research author analyses and estimates the articles on the pages of magazine «Policy and time», problems of Crimea devoted a study, in a post soviet period, characterizes the basic stages and directions of study of problem, finds out basic theoretical concepts which are used for clearing up of the Crimean problem, characterizes the process of study of concrete aspects of problem scientists, in particular, status, territorial, national, international, military-political

and estimates prognoses and recommendations concerning possible variants of future development of the Crimean situation. *Keywords:* Ukrainian-Russian relations, Crimean Tatars, conflict, Crimean question, national minorities.

Автономна Республіка Крим (АРК) існує у складі України вже майже два десятиріччя. Її виникнення і подальше існування позначилися спалахами полеміки, різких заяв та критики як в самому Криму, так і в Україні в цілому. Але навіть критики кримської автономії мимоволі підтверджують наявність специфіки Кримського півострова, що робить його особливим регіоном України. Взаємини Криму у офіційного Києва мають свою історію. У цій сфері з обох боків накопичений чималий багаж вірних рішень і політичних помилок. Жоден інший регіон України не накопичив такого багатого різнобічного досвіду відносин із Центром. Все це робить аналіз специфіки Кримського регіону в політичному полі України завданням, важливим в загальноукраїнському масштабі. Для більшості аналітиків проблема Криму в основному зводилася до суперечки Росії і України навколо спадку колишньої радянської імперії. Через цю призму розглядався зазвичай і політичний конфлікт між кримською автономією і центральною владою, що отримав не зовсім вірне позначення "кримського сепаратизму". Для іншої групи аналітиків найбільше значення мав драматичний процес повернення до Криму депортованих у 1944 р. кримських татар, і всі інші аспекти кримської проблеми розглядалися виключно в контексті цього явища. Хоча про події останніх двох десятиліть в Криму існує чимало літератури, зазначені проблеми знайшли відображення у численних наукових та публіцистичних працях як вчених, так і політичних діячів (А. Мошес [1], Н. Багрова [2], А. Лебедь [3], Ю. Лужкова [4], М. Губогло [5], С. Єфимова [6], С. Н. Бабурина [7], В. Югіна [8], А. Мальгіна [9] та ін.), але до сих пір проблема не отримала ґрунтового аналізу, який би дозволив розглянути всі основні її аспекти як самостійні чинники, що знаходяться у зв'язку один з одним, але наповнені своїм власним змістом. Саме багатоаспектність є характерною рисою кримської проблеми. Тут повною мірою виявилися і глобальні суперечності, пов'язані з розділом радянського спадку, і суперечності між регіональною і центральною владою, і, нарешті, проблема інтеграції в місцевий соціум великої кількості репатріантів.

Перш ніж перейти безпосередньо до заявленої теми, має сенс коротко описати стан висвітлення кримської проблеми в періодиці. Як вже зазначалося, ще наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. кримська проблема стала предметом пильної уваги публіцистів. Подіям в Криму присвячені десятки (якщо не сотні) статей в газетах і журналах, розділів в окремих виданнях, де йдеться про розпад СРСР. Серед всього цього масиву велику частину публікацій складають статті про російсько-українські взаємини навколо Криму і пов'язаного з ними питання Чорноморського флоту. Ці ж теми знаходилися в полі уваги і російських,

і українських оглядачів, серед яких відзначимо статті: К. Затуліна [10], С. Усова [11], Н. Ларсен [12], А. Шабуркіна [13] «Независимой газете» за 1998 р., Є. Соловйова, В. Московкіна у журналі «Політика» 1995 р. [14], Ю. Зінченко в «Українському історичному журналі» 2004 р. [15], В. Колосова у такому журналі як «Політична думка» [16], Р. Чубарова, А. Лузана, В. Кириченко у журналі «Віче» [17], Ю. Курпас у збірнику статей Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури» 1999 р. [18], В. Глебова у збірнику матеріалів міжнародної конференції «Российско-украинские отношения: преэстственность и развитие» 1996 р. [19], Б. Парахонського у «Кримських студіях» 2000 р. [20]. Значна кількість статей, які були присвячені проблемі взаємин Києва і Сімферополя, торкалися переважно глобальних міждержавних суперечок. Але, на відміну від теми флоту, "кримський сепаратизм" не став предметом більш-менш докладного аналізу, не говорячи вже про ґрунтовне дослідження цієї проблеми. Проте, за всі ці роки в різних виданнях з'явилися чимало статей про ті або інші аспекти цієї складової кримської проблеми, серед яких хотілося б відзначити роботи Н. Белитцер [21]. Серед колективних збірок заслуговують на увагу "Этнические и региональные конфликты в Евразии. В 3-х кн. Кн.2. Россия, Украина, Белоруссия [22], "Кримські татари: історія і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції [23].

Для вивчення ситуації в Криму ми обмежилися лише дослідженням статей одного журналу «Політика і час». Тут публікується інформація про участь України у міжнародних організаціях, аналітичні статті про становище в окремих зарубіжних країнах і регіонах, матеріали про глобальні проблеми, що стоять перед людством. Друкуються документи зовнішньої політики, довідки і консультації з питань міжнародного права. На сторінках журналу виступають державні діячі, відомі вітчизняні і зарубіжні політики, науковці, публіцисти. На сьогоднішній час журнал «Політика і час» користується популярністю серед різних верств населення України та впливає на формування у громадян політичної культури та також формує образ Криму як неблагонадійного регіону.

Метою нашого дослідження є аналіз і оцінка статей на сторінках журналу «Політика і час», присвячених вивченню проблем Криму в пострадянський період. Для досягнення поставленої мети зосередимося на таких завданнях:

- систематизувати публікації із зазначеної проблеми;
- визначити основні етапи і напрями вивчення проблеми;
- виявити основні теоретичні концепти, які використовуються для прояснення кримської проблеми;
- проаналізувати процес вивчення конкретних аспектів проблеми, зокрема, статусні, територіальні, національні, міжнародні, військово-політичні.
- оцінити прогнози і рекомендації з приводу можливих варіантів майбутнього розвитку кримської ситуації.

Нами було проведено дослідження 192 номерів за період з 1991 р. по 2007 р. Найбільш активніше проблеми Криму обговорювалися з 1993–2000 рр., за цей період було опубліковано 13 статей з кримської тематики.

Найчастіше на сторінках обговорювалася проблема сучасного правового статусу Криму та можливих змін у цьому плані. Якщо проаналізувати думки, які були висловлені на сторінках журналу. То можна побачити досить широкий їх спектр.

Автори звертають увагу на те, що саме виникнення кримського питання постало після розпаду СРСР та у ході становлення нових стосунків України та Російської Федерації як самостійних держав. Відповідно, проблема набуває скоріше зовнішньополітичного відтінку. Зокрема, у своїй статті П. Романюк виникнення сутички між Москвою і Києвом з територіальних проблем пояснює заявою прес-секретаря Б. Єльцина 26 серпня 1991 р. У заяві йшлося про те, що Росія зберігає право порушувати питання щодо кордонів держав, які проголосили свою незалежність [24, с. 3-6].

Інші автори схильні бачити у виникненні кримського питання й суто українські причини. Над тим, як виникли та розв'язувати вузол цих суперечностей розмірковує незалежний політолог В. Д. Малінкович. У своїй статті він стверджує, що надання Криму статусу автономної республіки Л. М. Кравчуком є помилкою, і проводить паралель між ситуацією в Криму та Нагірним Карабахом, Абхазією, Придністров'ям [25, с. 26-26].

Натомість, аналізуючи ситуацію в Криму, доктор юридичних наук, професор, народний депутат України, голова Комісії Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин В. Буткевич приділяє увагу суто кримським проблемам. Він виділяє ряд пунктів, які, на його думку, пояснюють причини унікального становища Криму. Це протистояння між президентом і парламентом Криму, конфлікт двох гілок влади на полі, котре ще не регламентовано законодавчо [26, с. 6-10].

Дехто вважає за необхідне поставити питання про наповнення поняття «автономія» та з'ясувати особливості цього явища в Україні. Так, науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень НАН України О. П. Москалець пише про те, що сьогодні Крим не реалізує навіть ті свої права, які надані Законом України «Про статус автономної республіки Крим» 1992 року [27, с. 26 - 32]. О. Антонюк припускає, що особливістю України є те, що в її складі знаходиться єдина територіальна автономія. Тривалий час взаємовідносини між АРК і Українською державою були в остаточному вигляді не врегульованими [28, с. 64-65].

Крім проблеми невідповідності кримської нормотворчості Конституції та законам України, а також самій Конституції АР Крим, актуальною залишається проблема відносин між органами влади в АР Крим. Встановлення й окреслення основних параметрів правового статусу

Автономної республіки Крим, становить одну з найскладніших проблем в українському державотворенні по словам О. Копиленко. З погляду еволюції конституційного процесу на кримському рівні у ньому виділяються принаймні три етапи. Перший з них починається з моменту відновлення кримської автономії 1991 року, коли вона прагнула будувати свої відносини з центром. Другий етап – з моменту прийняття конституції АР Крим. Третій етап пов'язаний з реалізацією кримської Конституції, триває й нині [29, с. 19-31].

Набагато складніше виявилось розв'язати іншу, поки що, “традиційну” для АР Крим проблему кримськотатарського населення. Журналіст М. Гончар, виокремлює декілька різнорівневих площин у підходах до кримської проблеми: кримсько-російська та кримськотатарська. На його думку подібний розвиток подій в Криму не виключає в найближчій перспективі конфліктів на національному ґрунті і поширення «балканського досвіду» їх розв'язання. Головну роль тут відіграють політична нестабільність у Криму, сепаратистські настрої російськомовного населення і складні стосунки з кримською адміністрацією [30, с. 26-32].

Н. Бекіров, кандидат філософських наук, керівник політико-правового відділу Меджлісу кримськотатарського народу, виділяє три групи взаємодіючих факторів, які істотно позначаються на питанні самовизначення кримськотатарського народу. Серед них: розбіжності між Росією і Україною з питання про правомірність перебування Криму під юрисдикцією України; суперечливість внутрішнього законодавства України і Республіки Крим з питань, що стосуються кримських татар; особлива етнодемографічна ситуація в Криму, штучно створена після депортації кримськотатарського народу [31, с. 66-72].

О. Копиленко стверджує, що на виборах 1998 р. в Верховну Раду АР Крим не було встановлено фіксованої квоти для кримських татар [29, с. 31].

В. А. Чумак – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, проводить короткий історичний екскурс з національного питання в колишньому СРСР, вважаючи, що метою Радянського Союзу було знищення непокірних методами масового терору, а про це свідчить поголовна депортація кримських татар. Він порівнює Кримські події з конфліктами у Нагорному Карабасі, Абхазії, Придністров'ї, та відзначає ігнорування прав корінного автохтонного кримськотатарського народу [32, с. 42-48].

Найбільш конфліктною в російсько-українських відносинах, починаючи з моменту надання Україні незалежності була проблема Чорноморського флота та Севастополя. Кандидат філософських наук, доцент О. Й. Гринкевич, молодший науковий співробітник Інституту Росії НАН України Ю. Є. Стасюк, звертають увагу, що боротьба за володіння Чорноморським флотом інколи підходила до небезпечної межі балансування на грані війни. Підписання широкомасштабного

українсько-російського договору «Про дружбу, співробітництво та партнерство» завершило період невизначеності, що протягом шести років, з самого початку формування їх власних державностей, характеризувала взаємини двох країн [33, с. 8-25].

В статі «А нам що робити з Росією? з «круглого столу» в редакції журналу на тему «Україна - Росія, двосторонні відносини чи стратегічне партнерство?» були висловлені деякі питання щодо Криму:

М. Білинський припускає, що порушив питання про Чорноморський флот Єльцин, та не випадково. Йому здавалося, що, мовляв, коли не можливо Україну підпорядкувати, то слід хоча б стримати її до певної міри.

С. Лилик пише, що стратегічними флотами з точки зору Росії є Північний і Тихоокеанський, а ЧФ реального стратегічного значення не має. І за таких обставин зрозуміло, чому останнім часом форсується фактичне скорочення ЧФ і передача Україні значної частини його інфраструктури.

М. Гончар проводить аналогію з епізодом 1956 р., коли Радянський Союз ліквідував свою військово-морську базу в Фінляндії, що сприяло подальшому розвитку економічної співпраці між Фінляндією і Радянським Союзом. Добровільне і безумовне виведення російської частини флоту з Севастополя було б прелюдією до формування атмосфери довіри в російсько-українських відносинах. С. Кульчицький зауважує, що проблема флоту штучна. Це – кримська проблема, тобто проблема відносин двох держав, які протягом століть зросталися між собою і тепер їм дуже важко розділитися [34, с. 18-19].

Г. Перепелиця – капітан 2 рангу, кандидат філософських наук, доцент, підкреслює, що Чорноморський флот внаслідок боротьби України і Росії став символом утвердження незалежності України. Головна мета Росії на його думку – зберегти за собою флот і всю систему його базування в Криму. Головна мета України полягає в тому, щоб, мати власні Військово-Морські Сили, здатні забезпечити безпеку морських комунікацій і південних кордонів країни [35, с.27-32].

Також на сторінках журналу можливо прослідити обговорювання проблеми з питання про постанову російського статусу міста Севастополя Верховною Радою Російської Федерації . Голова Верховної Ради України – І. Плющ кваліфікує прийняття цієї постанови як агресивний політичний акт російських парламентарів проти України, заступник міністра закордонних справ України Б. Тарасюк заявляє, що по суті найвищий законодавчий орган Росії відкрито пред'явив територіальні претензії до України, спираючись на принципи міжнародного права, зокрема, пункту 4 статті 2 Статуту ООН [36, с. 78-87].

Таким чином можливо виділити три найважливіші проблеми: неузгодженість дій Центру і автономії, проблема Чорноморського флоту і Севастополя, проблема відновлення прав кримськотатарського народу, включаючи питання про самовизначення. Кожна з них достатньо вибухонебезпечна і тому гідна уваги на міжнародному рівні. Абсолютну

більшість досліджень носять або публіцистичний або відверто пропагандистський характер, причому як з Українського, так і з Російського боку і можуть мати до науки лише опосередковане відношення. З проведеного короткого аналізу зі всією очевидністю витікає необхідність створення фундаментальних, академічного характеру робіт по вказаній проблематиці.

Література

1. *Мошес А.* Конфликтный потенциал в российских и украинских отношениях. Взгляд из России / *А. Мошес* // Этнические и региональные конфликты в Евразии. В 3 кн. Кн. 2. Россия, Украина, Белоруссия / Общ. ред. А. Зверев, Б. Копптерс, Д. Тренин. – М.: Весь мир, 1997.
2. *Багров Н. В.* Крым: время надежд и тревог / Н. Багров. – Симферополь, 1995.
3. *Лебедь А.* Севастополь – российский город / А. Лебедь // Флаг Родины. – 1996. – 5 октября. – С. 5.
4. *Лужков Ю.* Севастополь – российский город на крымском полуострове / Ю. Лужков // Известия. – 1996. – 1 ноября. – С. 3
5. *Губогло Н., Червонная С. М.* Крымскотатарское национальное движение / Н. Губогло – М., 1992.
6. *Ефимов С.* Разграничение полномочий как инструмент поиска оптимальных решений / С. Ефимов // Крым. Настоящее и будущее. – Симферополь, 1995. – С. 40
7. *Бабурин С. Н.* Территория государства: правовые и геополитические проблемы / С. Бабурин. – М.: Изд-во Московского университета, 1997.
8. *Югин В. А.* Подрезанное крыло России / В. Югин. – СПб., 1996.
9. *Мальгин А. А.* Крымский узел / А. Мальгин. – Симферополь; 2000.
10. *Затулин К., Романенко В.* Крымская Цусима. К итогам раздела Черноморского флота / К. Затулин // Независимое военное обозрение «НГ». – 1997. – №47. – 26 декабря. – С. 3
11. *Усов С.* Россия потеряла Крым. Передача полуострова Украине в 1954 г. Была актом полемики с американскими финансовыми кругами / С. Усов // Независимая газета. – 1998. – 26 февраля. – С. 6.
12. *Ларсен Н.* Проблемы Черноморского флота не решаются / Н. Ларсен // Независимая газета. – №47. – 18 февраля. – С. 5
13. *Шабуркин А.* Стратегия выживания Черноморского флота борется с Севастопольской администрацией и ждет помощи от Москвы / А. Шабуркин // Независимая газета. – 1998. – 4 ноября. – С. 6-7.
14. *Московкин В.* Крымские хроники / В. Московкин // Политика. – 16-29 янв. – 1995. – С. 13-15; Соловьев Е. Украина в контексте всемирного процесса децентрализации / Е. Соловьев // Политика. – май. – 1995. – С. 14-15
15. *Зінченко Ю. І.* Кримськотатарська проблема: історія та сучасність / Ю. Зінченко // УІЖ. – №3. – 2004. – С. 63 – 73.
16. *Колосов В.* «Примордіалізм» і сучасне національне державотворення / В. Колосов // Політична думка. – 1998. – №2. – С. 168-177.
17. *Чубаров Р.* Крымская автономия. Истоки и первые годы становления на новом этапе (1991 – 1992 гг.) / Р. Чубаров // Віче. – 2001. – №1. – С. 146 – 156; Лузан А., Лузан С. Украина и Россия: факторы отчуждения и сближения / А. Лузан, С. Лузан. – 1998. – №6. – С. 108-109.; Кириченко В. Українсько – Російські відносини: час для дій / В. Кириченко // Віче. – 1999. – №3. – С. 130-131 .

18. Курпас Ю. Українсько-російські відносини через призму територіальних проблем / Ю. Курпас // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. – К., 1999. – Ч. 1. – С. 90-94.
19. Глебов В. В. Політика в чорноморському регіоні в контексті українсько-російських відносин / В. Глебов // Російсько-українські відносини: преемственность і розвиток. Матеріали міжнародної конференції. – Одеса: «А – ТЕКС», 1996. – С. 21-27.
20. Парахонський Б. Кримсько-татарська проблема: сучасний стан і перспективи її вирішення / Б. Парахонський // Кримські студії. – 2000. – №1. – С. 25-35.
21. Беліцер Н. Кримські татари: “національна меншина” або “корінний народ”. Політичний та юридичний аспекти питання / Н. Беліцер // Український незалежний центр політичних досліджень за підтримку фонду “Ной-Хау” уряду Великобританії. – К., 1999. – С. 15-32.
22. Этнические и региональные конфликты в Евразии: В 3-х кн. Кн. 2: Россия, Украина, Белоруссия / Общ. ред.: Зверев А. и др.. – М.: Весь мир, 1997.
23. “Кримські татари: історія і сучасність, Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, 1995.
24. Романюк П. Стати супутниками чи померти? / П. Романюк // Політика і час. – 1994. – №8. – С. 3-6.
25. Малинкович В. Д. Після “Біловезького розлучення” / В. Малинкович // Політика і час. – 1994. – № 6. – С. 26-30.
26. Буткевич В. Що показує кримський барометр / В. Буткевич // Політика і час. – 1994. – №10. – С. 6-10.
27. Гончар М., Москалець О. Кримський лабіринт / М. Гончар, О. Москалець // Політика і час. – 1994. – №1. – С. 26 – 32.
28. Антонюк О. У сфері етнополітики. Збереження територіальної цілісності – пріоритетний національний інтерес. Україна і Росія / О. Антонюк // Політика і час. – 2000. – №9 / 10. – С. 64-65.
29. Копиленко О. “Конституція в конституції, або крок вперед, два кроки назад” / О. Копиленко // Політика і час. – 2000. – № 7/8. – С. 19-31.
30. Гончар М., Москалець О. Кримський лабіринт / М. Гончар, О. Москалець // Політика і час. – 1994. – №1. – С. 26-32.
31. Бекіров Н. За правом на самовизначення / Н. Бекіров // Політика і час. – 1995. – №4. – С. 66-72.
32. Чумак В. Кримська карта / В. Чумак // Політика і час. – 1994. – №9. – С. 42-48.
33. Гринкевич О. Стасюк Ю. Після шести років протистояння / О. Гринкевич, Ю. Стасюк // Політика і час. – 1997. – № 7. – С. 8 – 25.
34. Україна-Росія, двосторонні відносини чи стратегічне партнерство // Політика і час. – 1996. – №4. – С. 18-19
35. Перепелиця Г. Доля Чорноморського флоту / Г. Перепелиця // Політика і час. – 1993 – № 10 – С. 27-32.
36. Політичний конфлікт навколо Севастополя // Політика і час. – 1993. – №8. – С. 78-87.